

SZEMLE

Nemzeti és etnikai kisebbségek története

Politikai identitás, közös emlékezet és városi tér:

Esettanulmány az I. Károly Parkról
(Bukarest 1906-tól napjainkig)

Light, Duncan–Young, Craig: Political Identity, Public Memory and Urban Space: A case Study of Parcul Carol I, Bucharest from 1906 to the Present = Europe-Asia Studies, 62 vol., 2010, 9. no. 1453-1478. p.

A tanulmány a városi közterületek és a kelet-európai politikai identitás kapcsolatát elemzi. A témával foglalkozó szakemberek többször rámutattak a politikai berendezkedés és a városi közterületek közötti összefüggés meglétére. Legfontosabb megfigyelésük az, hogy a közterületek nem semleges részei a városoknak, hanem minden korban meghatározott politikai értékek kifejezői.

A közterületek kialakításának módja több célt is szolgálhat, de leggyakrabban a nemzetépítési elképzelések jutnak érvényre, a nemzeti identitás kifejezőivé válnak. Az emlékművek és szobrok mindig az adott nemzet történetének adott szakaszaira, és konkrét eseményeire hívják fel a figyelmet. Az aktuális vezető elitnek tehát lehetősége van, hogy a fizikai teret saját ideológiája mentén alakítsa, és saját üzenetét közvetítse a nemzet múltjáról, jelenéről, és akár jövőjéről is.

Nem meglepő tehát, hogy a politikai változások egyben e köztetek változását is jelentik. A városi köztetek más arculatot kapnak egy neoliberais piacgazdaságban, mint az államszocializmusban. Elmondható, hogy minél nagyobb és drasztikusabb a változás, a terek, utcanevek és több esetben a középületek is annál nagyobb átalakuláson mennek keresztül. Az ilyen jellegű változtatások szintén érthető módon, leginkább Európa középső és keleti felén figyelhetők meg. Azokról a volt szocialista országokról van szó, ahol véres, vagy vér nélküli forradalmak söpörték el a régi rendszert, és a régi rendszer épített örökségét egyaránt. Az időben visszatekintve elmondhatjuk viszont, hogy a huszadik század derekán létrejövő államszocialista berendezkedések számára volt talán a legfontosabb a közterületek átformálása, mivel ez nagyban segítette őket abban, hogy a korábbtól gyökeresen eltérő állami berendezkedést alakíthassanak ki. A szocializmus bukása után frissen létrejött demokráciákról pedig elmond-

ható, hogy a városi terek átalakítása nagyjából minden esetben a nyugati demokráciák stílusában és az európaiság szellemében történt. Jelen cikk a Bukarestben található I Károly Park történetén keresztül kívánja érzékeltetni, hogy az egyes hatalmi elitnek milyen módon használták fel a városi közterületeket saját politikai céljaik támogatására, és a nemzetről vallott ideológiájuk alátámasztására.

Az I. Károly Park megszületése: modernitás, nemzetépítés
és a városi közterületek képe Bukarestben a huszadik század elején

Az I. Károly Park születése a 19. század végi és 20. század eleji román nemzetépítés törekvéseinek köszönhető. Az akkor hatalmon lévő elit, a park létrehozásával Románia és a Romániában uralkodó monarchia modernitását, európaiságát kívánta kifejezni. Mind a park épületeinek jellege és a tér kialakítása ezt az üzenetet voltak hivatottak erősíteni. A parkot I. Károly, első román király (1866-1914) uralkodásának negyvenedik évfordulóján nyitották meg a nagyközönség előtt. Károly uralkodására a román történelemben korábban nem tapasztalt stabilitás, fejlődés, és nagyfokú modernizáció volt jellemző. A korszak elitje teljes mértékben magáévá tette a nyugati világ eszményeit és értékeit, gazdasági és társadalmi berendezkedésének modelljét. Ugyanakkor a nyugat-európai országok közül Románia legfontosabb szövetségese Franciaország volt. A román vezetés a francia típusú politikai, oktatási, és alkotmányos berendezkedést vette át. Továbbá a „nyugatosság” égisze alatt a román nyelvből kiirtották a szláv jövevényszavakat, és újra-latinosították azt. A cirillikát szintén felváltotta a latin írásmód.

Az 1906-os dátum nemcsak a királyság fennállásának és a király uralkodásának negyvenedik évfordulója volt, de Trajanus római császár éppen 1800 évvel azelőtt hódította meg Dacia-t, ami a román történészek álláspontja szerint a románság Európában való megtelepedésének időpontjaként jelölhető.

A tér kialakításának feladatát egy francia építész, Eduard Redont kapta. Redont lecsapolta az ott lévő mocsarat és nagyjából a terület közepén egy tavat hozott létre. A főbejáratától, kettészelve a tavat, hosszú egyenes út vezetett a park túloldalán elhelyezkedő magaslatra. A kialakítás során több tízezer fát ültettek, és 100 ezer virággyást helyeztek el. A végeredmény az lett, hogy az elkészült park Európa bármely fővárosában megállta volna a helyét.

Fontos történelmi utalásként a parkban felállították a római Capitóliumi Farkas emlékmű replikáját, illetve a felhúzott Kultúrpalota is Traja-

nus és I Károly, mint a román nemzet két alapítójának dicsőségét hirdette. A park megnyitója nagy esemény volt, amit egy nemzetközi kiállítás kísért. A román pavilonok és műsorok pedig egyértelműen a vezető elit azon törekvését voltak hivatottak kifejezni, amely szerint Romániának szándékában állt a románul beszélő nemzetrészek egy ország határain belül való egyesítése. Hiszen ne felejtjük el, hogy ebben az időben Erdély, Bukovina és Besszarábia még nem voltak Románia részei.

Az első világháborút követően a park új funkcióval bővült, amikor a magas teraszon megépítették az ismeretlen katona sírját. Így lett a parkból a kulturális események, és a kikapcsolódás színtere mellett egyszersmind nemzeti emlékhely is. A sírba valóban egy, az első világháborúban elesett katona holttestét helyezték, de a politikai elit nem kizárólag az első nagy világháború hősi halottjainak kívánt emléket állítani. Az emlékmű megépítésének célja az volt, hogy az emberek minden olyan román nemzettársuk előtt róhassák le kegyeletüket, akik bármikor a történelem során Románia védelmében és az ország egyesítéséért veszítették életüket.

Összességében elmondható tehát, hogy a park, a román nemzeti identitás, és a román történelem és kultúra érvényre juttatására és bemutatására jött létre.

A burzsoá múlt felszámolása és a szocialista állam megteremtése: Az I Károly Park az államszocialista időszakban (1947-1989)

A Vörös Hadsereg 1944 augusztusában elfoglalta Romániát, s így az ország szovjet befolyás alá került. Az első kommunista kormány 1945 márciusában látott neki a politikai, gazdasági és társadalmi rend szisztematikus átalakításának.

Számos tanulmány foglalkozik az államszocializmus vetületeinek elemzésével, de a kevesen foglalkoznak a közterületek átalakításának kérdésével. Annak ellenére negligálták a dolgot, hogy a kommunista vezetés nyilvánvalóan tudatában volt a közterületek szerepének fontosságával a társadalmi rend megváltoztatásával összefüggésben. A rezsim vezetői felismerték, hogy a szocialista ember megteremtéséhez át kell alakítaniuk azokat a helyeket is, ahol az emberek mindennapi élete zajlik. Ezért belefogtak Bukarest arculatának megváltoztatásába. A korábban emelt középületeket ugyan nem rombolhatták le, de új funkciót adhattak nekik, illetve a köztereken álló szobrokat eltüntethették, az utcaneveket megváltoztathatták. A cél a múlt felszámolása, és üzenetének érvénytelenné tétele volt.

A legszignifikánsabb változások természetesen Ceausescu idejében mentek végbe, ugyanakkor a szocializmus korai időszakának vezetői sem

tétlenkedtek. Az I. Károly Park eredeti állapotában természetesen elfogadhatatlan volt a kommunista vezetés számára, mivel az elsősorban a monarchiát, a szabad kereskedelmet, és az egyéni gazdagságot volt hivatott reprezentálni. Ugyanakkor a hatalmas zöldövezet remek helyszínt biztosított a városiak kikapcsolódásához. Valamit tenni kellett tehát. A múlt eltörlésének első lépéseként a park 1948-ban új nevet kapott: Szabadság Park. Az új név egyszerre kívánta feledtetni a korábbi uralkodó család és az általuk működtetett rendszer emlékét, és visszautalni az 1848-as havasalföldi felkelésre. A kommunista vezetés számára e felkelés fontos történelmi viszonyítási ponttá vált. Mindent megtettek azért, hogy az ő forradalmukat is a '48-ashoz hasonlóan lássák az emberek. Ennek érdekében a park először kisebb, majd 1950 után több nagyobb átalakuláson ment keresztül. Először csak új szobrokat emeltek, és régieket tüntettek el, majd egy nagyszabású beruházás keretében a Névtelen Katona sírját máshová helyezték, és a park végében lévő magaslaton mauzóleumot hoztak létre a pártállam vezetőinek számára. A mauzóleum egyben monumentális emlékmű is volt, amelyet jól lehetett látni a városból is. Érdekessége, hogy egyetlen a korra jellemző stílusjegyet sem volt megtalálható rajta. Nem volt vörös csillag, sarló és kalapács stb. Ez a jelenség annak tudható be, hogy az 1950-es évek végétől a román vezetés egyre inkább eltávolodott a Szovjetuniótól és saját nemzeti karakterű szocializmus megteremtésén munkálkodott. A park egyre inkább megemlékezések és a párt kiemelkedő vezetőinek temetési helyszínévé vált, de ezzel párhuzamosan megőrizte a kikapcsolódásra lehetőséget nyújtó funkcióját is. Ráadásul az 1980-as évekre már tudni lehetett, hogy Ceausescu nem kíván a mauzóleumba temetkezni, és saját családi nyughely létrehozásán gondolkodik.

Folyamatosság és változás a szocialista városképben: I. Károly Park, és a poszt-szocialista átalakítás 1989-ben

A városi közterületek képének megváltoztatása ismét a politikai berendezkedés megváltozásának volt köszönhető. A poszt-szocialista kormányok ezúttal a nemzetállam újratemtésének égisze alatt kívánták, és kívánják a mai napig is a közterületek arculatának újraformálását. Az államszocializmus, és a szocialista ember eszményének helyét ismét a modernitás, a demokrácia és az európaiság foglalta el. Ugyanakkor, az is elmondható, hogy más kelet-európai országokkal ellentétben az átalakulás csak igen lassan zajlott le. Az új román vezetés természetesen eltüntette azokat a transzparenseket és feliratokat, amelyek a szocializmus üzenetét hordozták, de a gazdasági és társadalmi átalakulás mellett a közterületek képének megváltoztatása csak másodlagos fontosságot kapott.

Igaz, a park 1993-ban visszakarta az I. Károly nevet, de a mauzóleum még az 1989-es rendszerváltás után tizenöt évvel is állt. A Névtelen Katona sírja visszakért az eredeti helyére, de a kommunista vezetők nyughelye érintetlen maradt. Ez annak ellenére is így történt, hogy az 1990 után ismét jelentős erőre szert tevő Román Ortodox Egyház bejelentette igényét a mauzóleum lerombolására és a helyén egy katedrális építésére. Ez végül a társadalmi és politikai ellenállás folytán nem valósult meg. Sokan talán csodálkoznak ezen, de nem szabad elfelejtenünk, hogy a rendszerváltást követő kormányokban nagy számmal voltak jelen a régi rendszer vezetői is, akik a rendszerhez már nem, de saját hatalmukhoz még igencsak ragaszkodtak.

Végül, tizenhat évvel a rendszerváltás után megszületett a mindenki számára elfogadható megoldás. A volt kommunista vezetők földi maradványait más temetőbe helyezték, és a mauzóleumot pedig a Nemzet Hőseinek Emlékművévé tették. Azoknak a román hősöknek az emlékhelyévé vált tehát, akik a történelem során bármikor, életüket áldozták a hazáért.

Juhász Gergely Ákos

Népirtás a volt Jugoszláviában a kommunizmus előtt és után

Hoare, Marko Attila: Genocide in the Former Yugoslavia Before and After Communism = Europe-Asia Studies, 62 vol., 2010, 7. no. 1193-1214. p.

A második világháború alatt, az 1941-45 között a tengelyhatalmak által megszállt Jugoszláviában népirtás és más tömeges gyilkosságok is történtek. A jugoszláv állam felbomlása (1991-1999), a kommunista uralom közel fél évszázados (1945-1990) viszonylagos békéje után, újabb tömeggyilkosságok színterévé változtatta a térséget. A jugoszláv történelem e két korszaka nem csupán érintőlegesen kapcsolódik egymáshoz. Lényegi azonosságok fedezhetők fel közöttük. A tömegek ellen fordított erőszak témája, valamint az ezzel kapcsolatban felmerülő értelmezési és osztályozási kérdések széleskörű történelmi kutatás tárgyává tehetők. Vizsgálni érdemes a huszadik század előzményeül szolgáló korszakot, a nemzetállamok kialakulásának jelenségét és a megszálló nagyhatalmak szerepét a második világháború során. A világháború vége a Jugoszláviában felbukkanó két fő népirtó mozgalom – a horvát usztasa és a szerb csetnikek – vereségét hozta, és a kommunista vezetésű jugoszláv partizánoknak kedvezett. A kommunisták, eredendően multinacionális ideológiájuk és szervezetük révén,

általában (noha nem teljes mértékben) felléptek a népirtás és az etnikai tisztogatás ellen, és egy nemzetileg sokszínű jugoszláv állam kiépítését kísérelték meg. Csillaguk leáldoztával azonban újra elterjedtek a népirtó, gyűlölködő bűncselekmények. Ezt a szembeálló ellentétet könnyebb megérteni, ha elemezzük a kommunista hatalom természetét és az általa keltett későbbi negatív hatásokat. Az újkori történelem tömeges erőszakhullámjainak kronológiájában kiemelkedő hangsúllyal kapcsolódik össze a népirtás és a tömeggyilkosság kategorizálásának politikája és ezen bűnök folyamatos elkövetése a volt Jugoszláviában. Így tehát mindaddig nem értelmezhetőek ezek a bűntettek, amíg az osztályozásuk körüli politikai elmentmondások nem tisztázódtak.

Az 1990-es évek jugoszláviai rémtetteinek, valamint a ruandai eseményeknek köszönhetően a tudományos érdeklődés ugrásszerűen megnőtt a népirtások, az etnikai tisztogatások és a tömeggyilkosságok jelenségei iránt. Az elmúlt tíz év e témákban folytatott értekezéseinek többségében a volt jugoszláv államban történt szörnyűségek központi helyet foglalnak el. A tudósok véleménye ugyanakkor megoszlik arról, hogy a jugoszláv atrocitásokat joggal tekintik-e népirtásnak.

Marko Attila Hoare tanulmánya azt a vitát szándékozik gazdagítani, mely az 1940-es és az 1990-es évek jugoszláviai tömeggyilkosságait elemzi tudományos szempontból. Célja, hogy empirikus áttekintést nyújtson ezekről a bűnökről, és egy közös, széles történelmi keretbe helyezve elemezze őket. Ennek megfelelően Marko érinti a vita legellentmondásosabb területeit, mindenekelőtt a „népirtás” fogalmát, és azt, mennyire jogos a kifejezést a volt Jugoszlávia eseményeire alkalmazni. A tanulmánynak nem célja végleges, visszavonhatatlannak tűnő ítéletet mondani arról, hogy a felsorolt bűntettek milyen mértékben merítik ki – kimerítik-e egyáltalán – a népirtás fogalmát. Marko ennek ellenére úgy véli, az említett bűntettek mindegyike bírja a genocídium jegyeit, hiszen mindegyik egy adott népcsoport teljes vagy részleges megsemmisítésére törekedett. A szerző ugyanakkor elutasítja, hogy az egyes esetek különálló, alapos vizsgálata nélkül használja a népirtás súlyos kifejezését bármelyik bűntettre. Ezért csak olyan bűntetteket nevez genocídiumnak, melyeket alaposan alátámasztanak tudományos kutatások vagy bírósági ítéletek. Ebbe a kategóriába az 1940-es évek eseményei közül elsősorban a zsidók és a cigányok ellen folytatott náci népirtás, az usztasa szerbüldözése, valamint a csetnikek muszlimok és horvátok ellen indított hadjárata tartozik. A másik korszakból, az 1990-es évekből mindenekelőtt a bosznia-hercegovinai szerbek nem-szerbek ellen elkövetett tisztogatása nevezhető biztonsággal népirtásnak. Mindez természetesen nem azt jelenti, hogy a tanulmány kizárja, hogy a többi említett eset között is vannak olyanok – akár az összes –, amelyek